

گزارش‌نهایی طرح پژوهشی

تحلیل روشها و شاخصهای ارزیابی

فرهنگ هنر و ارتباطات در کشورهای مختلف جهان

هیئت نظارت و ارزیابی فرهنگی و علمی

پیشگفتار

ارزیابی فرهنگ، هنر و ارتباطات، فرایندی نوین و رو به توسعه در سطح بین‌المللی و ضرورتی مبرم در سطح ملی است. هیئت نظارت و ارزیابی فرهنگی و علمی طبق وظایف محول از سوی مجلس شورای اسلامی و نیز شورای عالی انقلاب فرهنگی موظف به انجام این امر ضروری در کشور است. در ماده ۱۶۲ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی مقرر شده است که این ارزیابی با استفاده از شاخص‌هایی انجام شود که با پیشنهاد وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی می‌رسد.

هیئت نظارت و ارزیابی فرهنگی و علمی شایسته دید که به منظور آگاهی یافتن از تجارب بین‌المللی، که خود مقدمه‌ای بر انجام صحیح و به سامان امر ارزیابی است، از فرصتی که تا زمان ابلاغ شاخص‌ها پیش آمده است حسن استفاده را ببرد. از اینرو طراحی پژوهشی را تحت عنوان «مطالعه و تحلیل روش‌ها و شاخص‌های ارزیابی فرهنگ، هنر و ارتباطات در کشورهای مختلف جهان» تعریف و تصویب کرد و برای اجرا در اختیار معاونت ذیربط قرار داد. جای مسرت است که اکنون گزارش نهایی طرح آماده شده و بدینوسیله چکیده جامع آن برای اطلاع محققان، صاحب‌نظران و مدیران حوزه فرهنگ انتشار می‌یابد. در این طرح تلاش شده است تا از حوزه‌های فرهنگی مختلف جهان کشورهایی انتخاب شده و شاخص‌های فرهنگی آنها به تصویر کشیده شود.

جا دارد از جناب آقای دکتر محمدرضا رضوانی مجری طرح و نیز جناب آقای دکتر علی منتظری ناظر طرح سپاسگزاری نمایم. همچنین از معاونت فرهنگ، هنر و ارتباطات و دفتر بررسی و تدوین هیئت به خاطر مدیریت طرح و آماده‌سازی گزارش آن تشکر می‌کنم. در نهایت شایسته است از اعضای محترم هیئت که نتایج اولیه طرح را بررسی و پیشنهادهای سودمندی برای تکمیل آن ارائه نمودند قدردانی شود.

امید است چکیده حاضر و نیز متن کامل گزارش که برای استفاده محققان و صاحبانظران در هیئت موجود است در تهیه و تصویب شاخص‌های ارزیابی فرهنگ، هنر و ارتباطات در جمهوری اسلامی ایران و نیز در اجرای مطلوب ارزیابی در کشور مؤثر و مفید واقع شود.

صادق واعظزاده

ریس هیئت

فهرست

- ۱- مقدمه ۱
- ۲- فرهنگ و ابعاد آن ۳
- ۳- پارادایم‌های مطالعه و بررسی فرهنگ ۴
- ۴- حوزه‌های فرهنگی جهان امروز ۶
- ۵- شاخص‌های فرهنگی ۷
- ۶- منابع استخراج شاخص‌های فرهنگی ۸
- ۷- انواع عمده شاخص‌های بخش فرهنگ ۸
- ۸- شاخص‌های فرهنگی رفاه و توسعه انسانی ۱۰
- ۹- محدودیت‌های شاخص‌سازی فرهنگی ۱۳
- ۱۰- مشکلات و موانع اندازه‌گیری و ارزیابی فرهنگ ۱۳
- ۱۱- ارزیابی فرهنگ ۱۴
- ۱۲- راهبردهای ارزیابی ۱۴
- ۱۳- روش‌های ارزیابی مسائل و فعالیت‌های فرهنگی ۱۵
- ۱۴- سرمشق‌های برنامه‌ریزی در زمینه فرهنگ ۱۷
- ۱۵- شاخص‌های فرهنگی یونسکو ۱۹
- ۱۶- شاخص‌های فرهنگی در ایران ۲۰
- ۱۷- شاخص‌های فرهنگ، هنر و ارتباطات در کشورهای مورد مطالعه ۲۱
- کشور عمان ۲۲
- کشور رومانی ۲۳
- کشور ژاپن ۲۳
- کشور کانادا ۲۳
- کشور هلند ۲۴

- ۲۴..... کشور استرالیا
- ۲۵..... کشور سنگاپور
- ۲۵..... کشور آفریقای جنوبی
- ۲۵..... کشور هند
- ۲۶..... کشور برزیل
- ۲۶..... ۱۸- جمع بندیو نتیجه گیری

۱- مقدمه

توسعه و تلاش برای دستیابی به آن در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مهمترین مسئله و دل‌مشغولی مردم، مسئولین و صاحب‌نظران بویژه در کشورهای در حال توسعه است. توسعه فرهنگی یکی از ابعاد مهم توسعه است و توسعه در سایر ابعاد وابسته به آن می‌باشد. با توجه به ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی، توسعه فرهنگی پس از پیروزی انقلاب اسلامی مورد تأکید بوده و به همین دلیل سازمان‌ها، تشکیلات و نهادهای مختلفی در خصوص آن در کشور شکل گرفته است. توسعه فرهنگی و تحقق اهداف، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های کلان فرهنگی کشور، مستلزم ارزیابی و سنجش فعالیت‌های فرهنگی از یک طرف و عملکرد سازمان‌ها و نهادهای مسئول از طرف دیگر است. همچنین این مهم از طریق یکپارچه‌سازی، هماهنگی و هدایت اقدامات، فعالیت‌ها و برنامه‌های کلیه نهادها و مراکز دست‌اندرکار اعم از دولتی، عمومی و خصوصی در راستای اهداف و سیاست‌های فرهنگی کشور میسر خواهد شد. سنجش و اندازه‌گیری تغییرات و تحولات فرهنگی و میزان موافقت در فرآیند توسعه فرهنگی، مستلزم ارزیابی مداوم اهداف، سیاست‌ها و

خط‌مشی‌ها، اقدامات و برنامه‌های اجرایی است. همچنین از آنجا که هرگونه ارزیابی منطقی فرهنگ و تحولات فرهنگی با تهیه و تدوین و بکارگیری شاخص‌های مناسب امکان‌پذیر است، تدوین شاخص‌های فرهنگی کشور با توجه به آرمان‌ها، اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های فرهنگی و سپس گردآوری داده‌های مربوط به آنها از اقدامات اساسی و اولیه در این فرآیند است.

با توجه به اینکه شناخت تجربیات دیگر کشورهای جهان در زمینه تدوین شاخص‌ها و ارزیابی وضع فرهنگ، هنر و ارتباطات می‌تواند مفید باشد، پژوهش حاضر با هدف مطالعه و تحلیل روش‌ها و شاخص‌های ارزیابی فرهنگ، هنر و ارتباطات در کشورهای مختلف جهان اجرا شده است. در این راستا ضمن تبیین مفاهیم، دیدگاه‌ها و روش‌های کلی تدوین شاخص‌ها و ارزیابی فرهنگ، به بررسی شاخص‌های مورد استفاده در ده کشور منتخب به تفکیک حوزه‌های فرهنگی جهان امروز پرداخته شده است. از آنجا که برخی فعالیت‌ها و زمینه‌های فرهنگی در کشور ما با سایر کشورهای جهان مشترک و یا مشابه است، در تدوین شاخص‌های ارزیابی وضعیت فرهنگ، هنر و ارتباطات در کشور می‌توان از این شاخص‌ها بهره گرفت.

این گزارش خلاصه یک طرح پژوهشی با همین عنوان است. از مسئولان و دست‌اندرکاران دبیرخانه و هیأت محترم نظارت و ارزیابی علمی و فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی بویژه آقایان دکتر واعظزاده و دکتر نیازی که زمینه انجام این پژوهش را فراهم آوردند و همچنین از همکاران خود در دانشگاه تهران که بنده را در این زمینه تشویق نمودند، تشکر می‌نمایم. امید است که این پژوهش بتواند در راستای اعتلای فرهنگی مؤثر باشد.

۲- فرهنگ و ابعاد آن

در مورد فرهنگ تا بیش از پانصد تعریف ارائه شده است، این تعاریف از ابعاد و جوانب مختلف قابل طبقه‌بندی است، همچون:

- ارزشی، دانشی

- هنری، عرفانی، علمی و تکنولوژیک

- فکری، ارزشی، هنجاری

علیرغم گستردگی تعاریف مربوط به فرهنگ، وجوه مشترک فیما بین این تعاریف را می‌توان به شرح ذیل تعیین کرد:

- فرهنگ تمامی ابعاد زندگی اعم از فردی، اجتماعی و نیز مادی و معنوی انسان را در برمی‌گیرد.

- فرهنگ هر قوم یا ملتی ویژه خود آنهاست که در نوع خود منحصر و یکتا می‌باشد.

- فرهنگ امری اکتسابی، قابل انتقال و آموختنی است.

- فرهنگ در جامعه عهده‌دار قوام، همگرایی و یگانگی اجتماعی است.

- فرهنگ امری پویا و در حال تحول و دگرگونی است.

اجزاء و عناصر فرهنگ بسیار گسترده است و عمدتاً شامل باورها، ارزش‌ها، رفتارها، رویه‌ها، اندیشه‌ها، نگرش‌ها، ایدئولوژی‌ها، عادت‌ها، سنت‌ها، ادبیات، هنر، عقاید، زبان، احساسات ملی، ایده‌ها، آرمان‌ها، افکار، آداب و قوانین می‌باشد.

در رابطه با ماهیت و ابعاد فرهنگ، ریموند و ویلیامز کاربردهای چهارگانه فرهنگ را به شرح ذیل بیان می‌کنند:

- فرآیند کلی رشد فکری، هنری و زیبایی شناختی که در آن کل فلسفه و اندیشه و هنر و خلاقیت یک عصر یا کشور می‌گنجد.

- شیوه بخصوص زندگی یک ملت، دوران یا گروه، شیوه‌ای از زندگی که در آن روح مشترک جامعه جلوه‌گر است.

- آثار و فعالیت‌های فکری و بویژه هنری که بیشتر شامل شعر و ادبیات و هنرهای مختلف می‌باشد.

- سیستم نشانه‌هایی که از طریق آن نوعی نظم اجتماعی، عرضه، برقرار، تجربه و جستجو می‌شود.

۳- پارادایم‌های مطالعه و بررسی فرهنگ

با توجه به ماهیت و ابعاد مختلف فرهنگ، پارادایم‌های مختلفی در زمینه مطالعه فرهنگ وجود دارد که هر یک از آنها از لحاظ مؤلفه‌ها و تکنیک‌های مورد مطالعه با یکدیگر تفاوت دارند. پارادایم‌های اصلی در این زمینه را می‌توان به سه دسته شامل؛ پوزیتویستی (مثبت‌گرا)، تفسیری و انتقادی به شرح ذیل طبقه‌بندی کرد:

جدول شماره ۱: پارادایم‌های مطالعه و بررسی فرهنگ

پارادایم	مولفه‌ها	تکنیک‌های مورد استفاده
پژوهشی	<p>(تعریف فرهنگ به صورت مصداقی، بدین ترتیب که به مجموعه مظاهر فرهنگی، فرهنگ گفته می‌شود یا مساوی آن قلمداد می‌شود.</p> <p>آنچه قابل مطالعه است، مظاهر و جلوه‌ها است و نه خود معانی)</p> <p>- جزئی‌نگر، کمیت‌گرا و متکی بر داده‌های حسی</p> <p>- عینیت‌گرا و توجه به ظاهر اشیاء</p> <p>- تأکید بر وحدت علوم و تأسی از متدلوژی علوم طبیعی</p> <p>- شناخت‌گرا (بدنبال دستیابی به شناخت)</p>	<p>پیمایش اجتماعی، مصاحبه ساخت یافته، بررسی افکار عمومی، تحلیل محتوی کمی، تکنیک‌های آماری تحلیل داده، مشاهده مشارکتی ساخت یافته</p>
تفسیری	<p>- تأکید بر نقش زبان، فهم، تفسیر</p> <p>- تأکید بر معنا، انگیزه و دلیل برای فهم و تفسیر دنیای اجتماعی</p> <p>- تأکید بر متدلوژی کیفی</p>	<p>مشاهده توأم با مشارکت، تحقیق‌های میدانی و تحلیل محاورات و مطالعه نوارهای ویدئویی رفتاری یا دفترچه خاطرات به عنوان ارتباطات غیرکلامی</p>
انتقادی	<p>سعی در تلفیق دو پارادایم با یکدیگر و هم توجه به علت‌های اجتماعی و هم به معانی و فهم افراد از موضوعات</p>	<p>شناخت اسطوره‌ها و حقایق پنهان فرهنگ و شناخت هویت شیئی از طریق تبارشناسی</p>

۴- حوزه‌های فرهنگی جهان امروز

با توجه به ماهیت پیچیده فرهنگ و تنوع اجزاء و عناصر تشکیل دهنده آن، تعیین حوزه‌های فرهنگی بسیار دشوار است. با این حال جتیس، فلمن (۱۹۸۸) با توجه به عواملی مانند موقعیت جغرافیایی، نژاد، دین و مذهب و برخی دیگر از خصوصیات فرهنگی، حوزه‌های فرهنگی جهان امروز را به ده حوزه کلان به شرح ذیل تفکیک و طبقه‌بندی می‌کنند.

- حوزه فرهنگی اسلامی که شامل کشورهای خاورمیانه، آفریقای شمالی و بخشی از صحرای آفریقا، و قسمتی از آسیای میانه است. کشورهای مسلمان آسیای جنوب شرقی با توجه به موقعیت جغرافیایی، عامل نژاد و... خارج از این حوزه می‌باشد.

- حوزه فرهنگی اروپایی که شامل اروپای شمالی، غربی، جنوبی، مرکزی، بخشی از اروپای شرقی و گروئلند است.

- حوزه فرهنگی روسی - اسلاو که شامل کشورهای روسیه، اوکراین و بخشی از کشورهای اروپای شرقی و جنوب شرقی است.

- حوزه فرهنگی آمریکای شمالی که شامل کشورهای کانادا و ایالات متحده آمریکاست.

- حوزه فرهنگی آمریکای لاتین که شامل کشورهای آمریکای مرکزی و جنوبی است.

- حوزه فرهنگی چینی- ژاپنی که بیشتر شامل کشورهای چین، ژاپن، کره شمالی و جنوبی است.

- حوزه فرهنگی آفریقای سیاه که شامل کشورهای جنوب و مرکز آفریقا است.

- حوزه فرهنگی هندی که شامل شبه قاره هند (کشورهای هند، بنگلادش و بخشی از پاکستان) است.

- حوزه فرهنگی آسیای جنوب شرقی که بیشتر شامل کشورهای اندونزی، مالزی، برونئی، سنگاپور، ویتنام، کامبوج و برمه است.

- حوزه فرهنگی استرالیایی - اروپایی که شامل کشورهای استرالیا و زلاندنو است.

۵- شاخصهای فرهنگی

در لغت وسیله مشخص کردن هر موضوع را شاخص آن موضوع گویند. شاخصها به منزله معیارهایی هستند که بوسیله آنها می‌توان کمیت، کیفیت و یا ثبوت یک موضوع را اندازه‌گیری نمود. از آنجا که بررسی و تجزیه و تحلیل موضوعات نیازمند اطلاعات مناسب است، شاخصها اولین مجموعه اطلاعات پیرامون یک موضوع را بدست می‌دهند و در واقع اولین پل ارتباطی کارشناس با موضوع مورد نظر است. تأثیر گسترده شاخصها در شناخت موضوعات و به تبع آن در ارزیابی و برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی، ضرورت اهتمام و دقت کافی در تعیین شاخصها را روشن می‌سازد. شاخصهای فرهنگی در جهت شناخت موقعیت کنونی و ارزیابی عملکرد گذشته فعالیت سازمانهای فرهنگی، سنجش موقعیت برنامه‌های فرهنگی در سطوح مختلف و همچنین تعیین وضعیت مطلوب آنها در آینده کاربرد فراوان دارد. شاخصها به انواع مختلف طبقه‌بندی می‌شوند. از لحاظ سطح شاخصها را به شاخصهای کلان و خرد و از لحاظ ارتباط با موضوع به شاخصهای مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌نمایند. گزایه دوپویی شاخصهای فرهنگی را از لحاظ نظری به پنج دسته کلی شامل شاخصهای وضعی، شاخصهای وسایل، شاخصهای نتایج، شاخصهای کارایی درونی و شاخصهای کارایی بیرونی، دسته‌بندی می‌کند.

بطور کلی شاخص‌سازی آن گونه که در کتابهای روش تحقیق در خصوص آن بحث می‌شود، موضوعی است درون بحث عامتر سنجش و اندازه‌گیری و تعریف عملیاتی در علم که

با نگاهی در روش‌شناسی با برجسب کارکردگرایی پیوند دارد. این نگاه نیز به نوبه خود با دیدگاه‌های موجود در فلسفه علم پیوند می‌خورد که بر کمیت‌پذیری و زبان ریاضی تأکید دارد و علم بودن هر معرفتی را به رعایت روش خاص در کسب آن منوط می‌کند که آن هم روش علوم تجربی است. با توجه به این موضوع باید پیوندی بین سازه‌های نظری با تجربه و مشاهده واقعیت بیرونی برقرار شود که ما به ازای آن سازه تلقی شود. در واقع اگر واقعیت بیرونی قابل تجربه ما به ازای ذهنی قابل تبدیل به کمیت باشد و با آن بتوان کاهش و افزایش کمیت پدیده را در طول زمان سنجید. در این حالت از وسیله اندازه‌گیری به عنوان شاخص یاد می‌شود. به هر حال شاخص‌سازی معمولاً یک فعالیت ذهنی است تا تجربی که در آن یک سازه نظری با یک واقعیت تجربی و با حالت‌های آن در تناظر قرار داده می‌شود و قاعده این تناظر جوهر شاخص یا ابزار اندازه‌گیری است.

در خصوص سابقه تدوین شاخص‌های فرهنگی باید اظهار داشت، بر خلاف شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی که تدوین آنها سابقه زیادی دارد و امروزه نظام منسجمی یافته است، سابقه تدوین شاخص‌های فرهنگی بسیار کم است و کار بر روی آنها هنوز در مراحل ابتدایی است. در سطح جهانی اولین بار یونسکو در سال ۱۹۹۸ بطور منسجم با تهیه گزارش جهانی فرهنگ به ارائه شاخص‌های فرهنگی کشورهای جهان همراه با داده‌های مربوط به آن پرداخت، و البته هنوز هم بحث‌های زیادی درباره ماهیت، حدود و ابعاد این شاخص‌ها مطرح است. به همین دلیل شاخص‌های فرهنگی در اکثر کشورها بسیار محدود و داده‌های مربوط به آنها بسیار ناقص است.

۶- منابع استخراج شاخص‌های فرهنگی

برای تدوین شاخص‌های فرهنگی به منظور ارزیابی وضع فرهنگ، هنر و ارتباطات منابع مختلفی وجود دارد، منابع ذیل می‌تواند در تدوین شاخص‌ها از جمله شاخص‌های فرهنگی بسیار مؤثر باشد.

- قانون اساسی، بیانیه‌های احزاب سیاسی، اعلامیه‌ها و سخنرانی‌های رهبران سیاسی و اسنادی که دیگر مراجع ذیصلاح تهیه و تصویب می‌کنند و در آنها شرایط مطلوب (فرهنگی) و رسیدن به شرایط نوین مطرح می‌شود.

- برنامه‌ها و طرح‌های توسعه از دیگر منابع استخراج شاخص‌هاست. بدین ترتیب که از اهداف کیفی، سیاست‌ها، برنامه‌ها و اقدامات اجرایی آنها در بخش فرهنگ می‌توان به عنوان منابع استخراج شاخص‌ها استفاده کرد و البته با تدوین شاخص‌ها به ارزیابی عملکرد آنها پرداخت.

- ادراک مردم و گروه‌های مورد مطالعه که از برنامه‌های فرهنگی بیشتر متأثر هستند از دیگر منابع استخراج شاخص‌ها است.

- مسائل و مشکلات و نیازهای اساسی مردم.

- کم و کیف وظایف و فعالیت‌های دستگاه‌ها و نهادهای مسئول در بخش فرهنگ، هنر و ارتباطات نیز معمولاً به عنوان یکی از منابع استخراج شاخص‌ها استفاده می‌شود.

۷- انواع عمده شاخص‌های بخش فرهنگ

شاخص‌های بخش فرهنگ به علت ارتباط گسترده این بخش با سایر بخش‌ها (سیاست، اقتصاد) و همچنین با توجه به ماهیت فعالیت‌های فرهنگی از تنوع خاص برخوردار است، به گونه‌ای که برای سنجش یک فعالیت فرهنگی می‌توان شاخص‌های مختلفی را در نظر گرفت

بدین ترتیب با توجه به هدف مورد نظر جهت بررسی و ارزیابی فعالیت‌های فرهنگی، انواع شاخص‌های مستقیم و غیرمستقیم در قالب‌های ذیل کاربرد دارند:

- شاخص‌های مالی که عمدتاً میزان بودجه و تخصیص منابع مالی را برای امور فرهنگی بیان می‌کنند. این شاخص‌ها درجه اهمیت و نحوه توزیع امکانات را برای فعالیت‌های فرهنگی نشان می‌دهند و در تحلیل‌های اقتصادی- فرهنگی کاربرد دارند.

- شاخص‌های ساختی که بیانگر ساختار نیروی انسانی، توزیع امکانات آموزشی، تحقیقی و مانند آن در یک بخش فرهنگی است.

- شاخص‌های جمعیتی که سنجش استفاده از امکانات توسط جمعیت یک جامعه و یا توزیع امکانات نسبت به جمعیت را در نظر دارند.

- شاخص‌های بازدهی که برای اندازه‌گیری اثربخشی و بازدهی یک فعالیت و یا برنامه فرهنگی کاربرد دارند.

۸- شاخص‌های فرهنگی رفاه و توسعه انسانی

۸-۱- اهداف یا کارکردهای شاخص‌های فرهنگی رفاه و توسعه

اهداف توصیفی: این شاخص‌ها صرفاً اطلاعاتی درباره جامعه مورد مطالعه ارائه می‌کنند که می‌تواند جالب باشد، اگر چه فرهنگ جوامع از دیدگاه هنجاری ارزیابی نمی‌گردد. برای مثال وقتی تعداد فیلم‌های تولید شده در یک سال و یا تعداد گیرنده‌های تلویزیونی برای هر ۱۰۰ نفر در کشورهای مختلف تهیه می‌شود، لزوماً شخص درصد آن نیست که بدانند زیاد بودن تولید فیلم و یا بیشتر بودن گیرنده‌های تلویزیونی معرف شرایط بهتر یا بدتری است.

اهداف سنجشی: در این مورد از هنجارهای صریح یا ضمنی استفاده می‌شود. در این زمینه مک کینلی (یونسکو، ۱۹۸۸) اساساً به شاخص‌هایی توجه دارد که بر هنجارهای اخلاقی پذیرفته شده جهانی - که می‌تواند فرهنگ‌های بازدارنده توسعه را از فرهنگ‌های مشوق آن

متمایز سازد- استوار است. سن (یونسکو. ۱۹۹۸) بر توانایی‌هایی تأکید دارد که به افراد کمک می‌کنند تا هدف‌های متفاوتی را دنبال کنند و کارکردهای متنوعی داشته باشند. وی با توجه به اهمیت توانایی افراد معتقد است که در گزینش شاخص‌ها، مسئله حقوق بشر نیز باید مد نظر قرار گیرد.

۲-۸- طبقه‌بندی شاخص‌های فرهنگی رفاه و توسعه انسانی

با توجه به نقشی که فرهنگ در گسترش و تقویت توانایی‌ها و گزینش‌های انسان دارد می‌توان همه فرهنگ‌ها را بر طبق این معیار مورد سنجش و ارزیابی قرار داد. بر همین اساس شاخص‌های فرهنگی رفاه و توسعه انسانی به شرح ذیل قابل طبقه‌بندی است:

شاخص‌های آزادی فرهنگی

حقوق گروهی نظیر حقوق زبانی اقلیت‌ها و حقوق فردی نظیر آزادی بیان اولین مجموعه از این شاخص‌هاست، برای معرفی این حقوق از شاخص‌های کیفی استفاده می‌شود. مهمترین شاخص‌های آزادی فرهنگی عبارتند از: امنیت شخصی، نبود تبعیض، آزادی اندیشه و بیان و حق تعیین سرنوشت خود.

شاخص‌های خلاقیت

مهمترین شاخص‌های خلاقیت عبارتند از:

- هزینه‌های فرآورده‌های فرهنگی و فعالیت‌های فرهنگی؛
- خلق فرآورده‌های جدید؛ و
- تعداد افرادی که بطور مستقیم به فعالیت خلاق می‌پردازند.

شاخص‌های گفتگوی فرهنگی

مهمترین شاخص‌های گفتگوی فرهنگی عبارتند از:

- سواد و دستاوردهای آموزشی؛
- ابزار ارتباطات مانند روزنامه، تلفن، رسانه‌ها، امکانات پستی، دورنویس، اینترنت؛ و
- تنوع گفتگو.

شاخص‌های عملکردهای فکری و زیبایی‌شناسی

برای این عملکردها می‌توان شاخص‌های ذیل را در نظر گرفت:

- شاخص آموزش؛
- شاخص پژوهش
- شاخص انتشار کتاب‌ها، روزنامه‌ها و مجلات جدید؛
- شاخص تولید موسیقی، تئاتر، تهیه فیلم و برنامه‌های تلویزیونی، نقاشی‌ها؛
- شاخص مصرف کتاب، مجله، روزنامه؛
- شاخص مصرف تولیدات موسیقی، تئاتر، فیلم، برنامه‌های تلویزیونی، نوارهای ویدیویی، موزه‌ها و مانند آن؛

شاخص‌های فعالیت اجتماعی و سیاسی

هرچند شاخص‌های فعالیت اجتماعی و سیاسی بی‌شماری وجود دارد، اما گزینش تعدادی از شاخص‌های کلیدی که معرف برخی فعالیت‌های پایه باشند منطقی‌تر است. سه زمینه را می‌توان در این مورد انتخاب کرد.

- خشونت
 - تبعیض؛ و
 - شاخص آزادی سیاسی به خصوص آزادی اندیشه و بیان و آزادی فعالیت‌های سیاسی
- (یونسکو، ۱۹۹۸).

۹- محدودیت‌های شاخص‌سازی فرهنگی

به دلیل سیال بودن فرهنگ و حیطه معنوی آن، ممکن است وجوه قابل تجربه واحد در زمان‌ها و شرایط متفاوت نمایانگر معانی متفاوت باشند. همچنین به دلیل حیطه‌های بین‌ذهنی، ممکن است وجه قابل تجربه واحد، در ترکیب با معانی دیگر در ساخت آنها معانی متفاوتی را برسانند. از این رو شاخص‌سازی فرهنگی همیشه برچسب نیست را بر خود دارد و هرگونه شاخص‌سازی به طور مداوم باید با تحقیق اجتماعی، آن هم تحقیقی که تجربه زیسته و مشترک با جامعه مورد نظر، همراه باشد در حیطه‌های گروهی و قشری آزمون و بازسازی شود.

۱۰- مشکلات و موانع اندازه‌گیری و ارزیابی فرهنگ

فرهنگ و امور فرهنگی دارای زمینه گسترده و پیچیده‌ای می‌باشد که این پیچیدگی و عدم تمایز مرزهای امور فرهنگی با سایر بخش‌ها از جمله مسائلی است که ارزیابی فعالیت‌های فرهنگی را دشوار می‌نماید. شاخص‌های بخش فرهنگ نیز به دلیل ارتباط گسترده این بخش با سایر بخش‌ها از تنوع بسیاری برخوردار است و ارزیابی هر فعالیت فرهنگی با توجه به هدف ارزیابی، نوع خاصی از این شاخص‌ها را طلب می‌نماید. مهمترین موانع ارزیابی و سنجش فرهنگ عبارتند از:

- فقدان داده‌های کامل و کافی؛
- فقدان چهارچوبی واحد برای تعیین قلمرو فرهنگ و امور فرهنگی؛ و
- دشواری و در مواردی غیرممکن بودن ارزیابی ابعاد کیفی فرهنگ.

۱۱- ارزیابی فرهنگ

ارزیابی موضوعی روش شناختی است، ولی از تحقیقات اجتماعی سنتی متمایز می‌باشد. «ارزیابی بررسی منظم ارزش یا اهمیت هر موضوع یا مطلبی است»، با توجه به اهمیت کارکردهای پردازش و بازخورد اطلاعات در ارزیابی، می‌توان ارزیابی را بطور کاملتری تعریف کرد، بدین ترتیب که «ارزیابی بررسی و تحصیل منظم اطلاعات به منظور فراهم آوردن بازخوردی مفید درباره مطالعات و موضوعات مورد نظر است».

در مورد طرح‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌ها می‌توان ارزیابی را بدین گونه تعریف کرد: «ارزیابی یعنی سنجش و داوری عملکرد برنامه‌ها و طرح‌ها با توجه به هدف‌ها و ضوابط و استانداردهای از قبل پیش‌بینی شده و شناخت و تحلیل اثرات اقتصادی و اجتماعی اجرایی برنامه‌ها»، در واقع ارزیابی وسیله‌ای است برای سنجش کارایی برنامه‌ها و فراهم آوردن زمینه‌های عقلایی برای برنامه‌ریزی آتی. در ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌ها جوهری مانند؛ عملی بودن، اثربخشی و کارایی، سطح عملکرد، منابع، اثرات برخوردار، عدم اطمینان، انطباق، اهمیت و معناداری و کارایی ملاک قرار داده می‌شود. هدف اکثر ارزیابی‌ها فراهم آوردن بازخوردی مفید برای مجموعه‌ای از اشخاص شامل؛ ضمانت‌کنندگان، حامیان و کمک‌کنندگان، گروه‌های دریافت‌کننده، کارگزاران، مدیران و مؤسسات دیگر است. مهمتر از همه هدف ارزیابی ارائه بازخورد است که در تصمیم‌گیری مؤثر می‌باشد.

۱۲- راهبردهای ارزیابی

چهار گروه عمده از راهبردهای ارزیابی مطرح است.

- مدل‌های علمی - تجربی، که سابقه زیادی دارند و روش‌ها و ارزش‌های خود را از علم بویژه علوم اجتماعی اخذ می‌کنند. کیفیت، دقت در بی‌طرفی، عینیت و اعتبار اطلاعات

جمع‌آوری شده در این مدل‌ها مورد تأکید است، طرح‌های تجربی و نیمه تجربی، تحقیقات عملی و عینی، دیدگاه‌های اقتصادسنجی مانند هزینه مؤثر و تحلیل هزینه و فایده برخی از انواع مدل‌های علمی - تجربی است.

- مدل‌های سامانه‌ای مدیریت‌گرا که مدل‌های PERT و CPM از مهمترین آنهاست. دو مدل سامانه‌ای مدیریت‌گرا که بوسیله ارزیابان مطرح شده عبارتند از: مدل UTOS و مدل CIPP.

- مدل‌های کیفی یا انسان‌شناختی، که اهمیت مشاهده، ضرورت حفظ کیفیت پدیده شناختی زمینه ارزیابی و ارزش موضوعی تفسیر انسانی را در فرآیند ارزیابی مورد تأکید قرار می‌دهند.

- مدل‌های مشارکت‌گرا، که اهمیت مشارکت را در ارزیابی بویژه در مورد دریافت کنندگان و کاربران یک برنامه مورد تأکید قرار می‌دهند.

۱۳- روش‌های ارزیابی مسائل و فعالیت‌های فرهنگی

در زمینه ارزیابی مسائل و فعالیت‌های فرهنگی روش‌های متعددی وجود دارد که مهمترین آنها به شرح ذیل است:

۱۳-۱- روش تحلیل هزینه و فایده

تحلیل هزینه و فایده کاربرد محاسبات اقتصادی نئوکلاسیک در کلیه زمینه‌های تصمیم‌گیری عمومی است و بر اصول نظری اقتصاد خرد و اصل عمومی مکتب پولی استوار است. بنابراین نه تنها کلیه عناصر مالی را مورد محاسبه قرار می‌دهد، بلکه تمامی اجزای تشکیل دهنده طرح مورد بررسی را از طریق ایجاد الگوی صوری پولی (بر حسب پول)

ارزیابی می‌کند. این روش در زمینه امور فرهنگی اهمیت بسیار زیادی دارد که مهمترین آنها عبارتند از؛ تلاش برای ارائه تصویری منسجم و روشن از فعالیتهای فرهنگی، علمی شدن روش تصمیم‌گیری در امور فرهنگی، دوری گزیدن از کلی‌گویی و اصطلاحات صرفاً کیفی، مستندسازی برنامه‌های بودجه‌ریزی در امور فرهنگی، امکان پیش‌بینی نتایج سرمایه‌گذاری‌ها، آسان‌سازی روش ارزیابی امور فرهنگی.

در تحلیل هزینه - فایده برای امور فرهنگی معایبی نیز وجود دارد که مهمترین آنها عبارتند از؛ ناتوانی در کمی کردن ابعاد کیفی فعالیتهای فرهنگی، عدم دقت عمل روش‌های تعیین مقادیر هزینه و فایده در بسیاری از زمینه‌ها، تأکید صرف بر تحلیل مالی و پولی و عدم توجه به مسائل رفاه و رضامندی. با این حال در برخی از امور فرهنگی از این روش می‌توان بعنوان مکمل سایر روش‌ها استفاده کرد.

۲-۱۳- روش مطالعه اثرات فعالیتهای فرهنگی

این روش، توسعه فرهنگی را از دیدگاه اقتصاد کلان بررسی می‌کند و مبتنی بر ضریب فزاینده‌گی است. در این روش سعی بر آن است تا تأثیر مستقیم، غیرمستقیم و در برخی موارد تأثیر القایی یعنی سهم ملموس فعالیتهای فرهنگی در اقتصاد مشخص شود. روش مطالعه اثرات را تا حدودی می‌توان یک روش شبه تحلیل هزینه و فایده تلقی کرد که در آن به فایده‌ها توجه می‌شود. در این روش به ارزیابی تأثیر یک یا چند فعالیت فرهنگی موجود در یک حوزه جغرافیایی پرداخته می‌شود. دو دسته اثرات شامل اثرات نوع اول (اثرات مستقیم، غیرمستقیم و اثرات القایی) و اثرات نوع دوم در این روش ارزیابی می‌شود. برخلاف اثرات نوع اول که بیشتر ماهیت اقتصادی دارد اثرات نوع دوم دامنه گسترده‌ای دارد و شامل کلیه اثرات یک طرح فرهنگی در جامعه است.

این روش علیرغم داشتن محاسن زیاد، به دلیل هزینه زیاد اجرای آن، ناتوانی در ارزیابی کیفی و تأکید زیاد بر ضریب فزاینده‌گی دارای معایبی است.

۳-۱۳- روش تحلیل هزینه‌ها و کارایی

این روش برای عقلایی کردن گزینه‌های بودجه‌ای کاربرد وسیع دارد و بهترین جنبه‌ها را از میان جنبه‌های مثبت و منفی امکان‌پذیر می‌سازد. روش کار مورد استفاده در این تحلیل عبارت است از مجموعه‌ای از شاخص‌ها که ترسیم بیلابنی از نتایج یعنی سنجش کارایی طرح مورد نظر را ممکن می‌سازد. از آنجا که ممکن است طرح‌های بی‌شماری در دست اجرا باشد، لذا تحلیل هزینه‌ها و کارایی نمودارهای مقایسه‌ای به تصمیم‌گیرندگان ارائه می‌کند که در آنها هزینه‌های متفاوت، نتایج اجرای طرح‌ها و روابط آنها با یکدیگر ترسیم شده است. متأسفانه این روش نیز اشکالاتی دارد. جنبه مثبت تحلیل هزینه‌ها و کارایی، سهولت محاسبه آن می‌باشد، زیرا این روش نوعی محاسبه مالی است. اما اشکال روش تحلیل هزینه‌ها و کارایی مقایسه عوامل غیرقابل مقایسه است. چون این عوامل، ماهیتی اساساً متفاوت دارند.

علاوه بر روش‌های فوق، روش‌های دیگری نیز برای ارزیابی مسائل و فعالیت‌های فرهنگی مانند تحلیل‌های چندمعیاری و روش تحلیل پیوندها وجود دارد.

۱۴- سرمشق‌های برنامه‌ریزی در زمینه فرهنگ

ارزیابی فرهنگ با توجه به نحوه نگرش به آن و یا سرمشق‌های برنامه‌ریزی فرهنگ متفاوت است، جدول شماره ۲ این سرمشق‌ها را نشان می‌دهد. همانطور که ملاحظه می‌شود معیارهای ارزیابی، روش‌شناسی، محدوده عمل و روش عمل در هر سرمشق با سایر سرمشق‌ها تفاوت دارد.

جدول شماره ۲: سرمشق‌های برنامه‌ریزی در زمینه فرهنگ

سرمشق	معیارهای ارزیابی	روش‌شناسی	محدوده عمل	روش عمل
آرانشهرگرا	تعبیر ایدئولوژیک از دین	برنامه‌ریزی بلند مدت (عقل‌گرایی مبتنی بر ارزش)	فراگیر - همه‌گیر	اقدام در سطح جامعه به عنوان یک کل کامل
واقع‌گرا	خواسته‌ها و تمایلات مردم	تحلیل هزینه - فایده	گزینش تجربی مواضع برای عمل	آزمون و خطا و تجربه مداوم
راهبردی	تمایلات و خواسته‌های اقشار مختلف و ناسازگار	تحلیل سیستمی و نظریه‌پردازی	اقدام در هر کجا که تعاون نیروهای مختلف اجازه دهد	بهره‌گیری از روابط قدرت
توسعه‌گرا	ارزش‌های عمومی و توسعه فرهنگی و فرهنگ توسعه	گزینش در پرتو نظریه و الگوسازی فنی	اولویت گروه‌های حاساس اجتماعی (جوانان - زنان)	مشاوره، گفتگو و سازگاری جمعی

۱۵- شاخص‌های فرهنگی یونسکو

یونسکو در گزارش جهانی فرهنگ در سال ۱۹۹۸ و ۲۰۰۲ به ارائه شاخص‌های فرهنگی کشورهای جهان همراه با داده‌های مربوط به آنها پرداخته است. البته این شاخص‌ها به هیچ‌وجه بر ارزیابی جهانی فرهنگ تدوین نشده‌اند، زیرا فرهنگ جهان متنوع و پیچیده است. این شاخص‌ها تنها جنبه‌هایی از فرهنگ جهانی را که به آسانی قابل سنجش است نشان می‌دهند. در گزارش سال ۱۹۹۸ یونسکو حدود ۱۲۵ شاخص معرفی شده که طبقات اصلی شاخص‌های ارائه شده به شرح زیر است:

- فعالیت‌های فرهنگی شامل؛
- روزنامه، کتاب و کتابخانه
- رادیو، تلویزیون، سینما
- موسیقی
- هنرهای نمایشی
- بایگانی و موزه‌ها
- تعطیلات عمومی
- محوطه‌های میراث جهانی
- تجارت کالاهای فرهنگی
- جهانگردی بین‌المللی
- ارتباطات و فناوری‌های جدید
- گرایش‌های فرهنگی شامل؛
- کتاب، روزنامه‌ها و اوراق چاپی، رادیو و تلویزیون، سینما، ارتباط و سفر، مبادلات

- پذیرش کنوانسیونهای فرهنگی
- کنوانسیونهای حقوق بشر
- ترجمه و انتشار کتاب به زبانهای خارجی
- ترجمه از زبان اصلی
- نویسندگانی که آثارشان بیشتر ترجمه شده است
- محیط زیست
- کنوانسیونهای میراث فرهنگی

۱۶- شاخصهای فرهنگی در ایران

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در گزارش سالانه خود به ارائه فعالیتها و شاخصهای مهم فرهنگ و هنر در کشور مبادرت می‌ورزد. در گزارش سال ۱۳۷۸ این شاخصها در قالب طبقات اصلی ذیل طبقه‌بندی و تفکیک شده است:

- فرهنگ مکتوب (شامل کتاب، نشریات ادواری و غیرادواری، کتابخانه‌ها، چاپ و آموزش)

- رادیو و تلویزیون

- سینما، عکس و ویدئو

- نمایش (تئاتر)

- موسیقی

- ادبیات

- معارف

- میراث فرهنگی

- ورزش
- گردشگری
- هنرهای تجسمی
- محیط زیست
- فعالیتهای فرهنگی خارج از کشور
- بودجه فرهنگی

همانطور که ملاحظه می‌شود این شاخص‌ها بیشتر در قالب برنامه‌ها و فعالیتهای فرهنگی دولت محدود شده و بیشتر بر زمینه‌های قابل سنجش و اندازه‌گیری آسان تأکید دارد. این شاخص‌ها همچنین جنبه‌های کلی و عمومی فرهنگ را منعکس می‌سازد که کم و بیش در سایر کشورهای جهان نیز وجود دارد. تنها تفاوت و وجه تمایز آن شاخص «معارف» است که صرفاً چند شاخص محدود را بطور کمی نشان می‌دهد.

۱۷- شاخص‌های فرهنگ، هنر و ارتباطات در کشورهای مورد مطالعه

به منظور بررسی شاخص‌های فرهنگ، هنر و ارتباطات در کشورهای جهان، یک کشور از هر حوزه فرهنگی انتخاب و بدین ترتیب ده کشور برای مطالعه مشخص گردید. امکان دسترسی به اطلاعات و داده‌های لازم و همچنین اهمیت هر کشور در بین کشورهای هر حوزه در انتخاب آن تعیین کننده بود. کشورهای مورد مطالعه عبارتند از: عمان (حوزه اسلامی)، هلند (حوزه اروپایی)، کانادا (حوزه آمریکای شمالی)، برزیل (حوزه آمریکای لاتین)، آفریقای جنوبی (حوزه آفریقای سیاه)، هند (حوزه هندی)، سنگاپور (حوزه آسیای جنوب شرقی)، ژاپن (حوزه چینی - ژاپنی)، رومانی (حوزه اسلاو - روسی) و استرالیا (حوزه استرالیایی - اروپایی).

طبق بررسی‌های انجام شده، متأسفانه در مورد کشورهای منتخب، مطالعه‌ای تحت عناوین مشابه «تحلیل و ارزیابی فرهنگ» در سطح ملی انجام نشده که با استناد به آن بتوان شاخص‌ها و روش‌های ارزیابی وضع فرهنگ، هنر و ارتباطات را در هر کشور مطالعه کرد. آنچه عملاً در مورد این کشورها در دسترس است، گزارش سالانه فرهنگ و یا سالنامه آماری است که در آنها بخشی از شاخص‌های فرهنگ، هنر و ارتباطات همراه با داده‌های مربوط به آنها ارائه گردیده است. آنچه در مورد هر یک از کشورهای ده‌گانه فوق به شرح ذیل ارائه می‌شود عمدتاً با توجه به همین منابع فراهم شده است.

کشور عمان

در این کشور مجموعاً حدود ۱۵۰ شاخص کلی و جزئی در زمینه فرهنگ، هنر و ارتباطات ارائه شده که در هشت طبقه اصلی شامل؛ ۱- کتاب، روزنامه و نشریات ۲- رادیو، تلویزیون و سینما ۳- میراث فرهنگی ۴- گردشگری ۵- مبادلات فرهنگی ۶- تجارت کالاهای فرهنگی ۷- پذیرش کنوانسیون‌های فرهنگی و ۸- ارتباطات، تفکیک گردیده است. انتخاب این کشور از بین کشورهای حوزه فرهنگی اسلامی صرفاً به دلیل دسترسی بیشتر به اطلاعات آن در مقایسه با سایر کشورهای بوده است. شاخص‌های این کشور محدوده بوده و مهمتر اینکه معرف فرهنگ اسلامی نیست. در واقع نوع شاخص‌ها به گونه‌ای است که نمی‌تواند عمق و محتوای فرهنگ اسلامی را نشان دهند. به عنوان نمونه شاخص‌های حوزه فرهنگ دینی که می‌توانست تا حدودی منعکس‌کننده فرهنگ اسلامی باشد در این مجموعه دیده نمی‌شود.

کشور رومانی

شاخص‌های این کشور نسبت به دیگر کشورها بیشتر و متنوع‌تر است. این شاخص در ۱۰ طبقه اصلی شامل؛ ۱- کتاب و کتابخانه ۲- روزنامه و نشریات ۳- میراث فرهنگی ۴- حقوق فرهنگی ۵- سینما، هنرهای نمایشی و موسیقی ۶- رادیو و تلویزیون ۷- تجارت و مبادله کالاهای فرهنگی ۸- ورزش ۹- گردشگری و ۱۰- ارتباطات. تفکیک شده است.

کشور ژاپن

شاخص‌های کشور ژاپن نیز نسبتاً متنوع و گسترده است ولی در ۱۰ طبقه اصلی شامل؛ ۱- کتاب و کتابخانه، روزنامه‌ها و نشریات ۲- رادیو و تلویزیون ۳- سینما و هنرهای نمایشی ۴- موسیقی ۵- میراث فرهنگی ۶- حقوق فرهنگی ۷- گردشگری ۸- ورزش، فراغت و سرگرمی ۹- تجارت و مبادله کالاهای فرهنگی و ۱۰- ارتباطات، قابل تفکیک است.

کشور کانادا

به استناد سالنامه آماری کانادا، شاخص‌های این کشور بیشتر، متنوع‌تر و تا حدودی متفاوت با کشورهای دیگر است. این شاخص‌ها در نه طبقه اصلی شامل؛ ۱- انتشارات ۲- ضبط صدا ۳- پخش ۴- فیلم و ویدئو ۵- مؤسسات میراث ۶- اینترنت ۷- ورزش و فعالیت‌های فراغتی ۸- سفر و ۹- سایر زمینه‌ها، تفکیک شده است. یکی از ویژگی‌های خاص شاخص‌های کشور کانادا این است که در هر یک از زیربخش‌های فرهنگی، هزینه‌ها (پرسنلی، غیرپرسنلی)، درآمدها و سود نهایی قبل از پرداخت مالیات، محاسبه شده است. این موضوع نشان دهنده تجاری شدن فرهنگ و زیربخش‌های آن است، یعنی به فرهنگ نیز همانند سایر بخش‌ها از بعد اقتصادی و تجاری توجه می‌شود. در واقع می‌توان گفت در کشور کانادا از روش تحلیل هزینه - فایده برای ارزیابی فرهنگ استفاده می‌گردد.

کشور هلند

شاخص‌های موجود در کشور هلند را می‌توان در نه طبقه شامل؛ ۱- کتاب و کتابخانه و نشریات ادواری ۲- رادیو و تلویزیون و سینما ۳- میراث فرهنگی و طبیعی ۴- هنر ۵- مسافرت و گردشگری ۶- ورزش، فراغت و سرگرمی ۷- تجارت و مبادله کالاهای فرهنگی ۸- کنوانسیون‌ها و حقوق فرهنگی و ۹- ارتباطات، تقسیم کرد. از جمله شاخص‌های مهم و متفاوت این کشور چگونگی استفاده از اوقات در شبانه‌روز بر حسب ساعت و دقیقه به تفکیک جنس (مرد و زن) و سن (۱۲ تا ۱۷ سال، ۱۸ تا ۲۴، ۲۵ تا ۴۴، ۴۵ تا ۶۴ و ۶۵ سال و بیشتر) برای جمعیت است که در ۱۸ گروه اصلی و فرعی به همراه با داده‌های مربوط برای جمعیت ۱۲ سال و بیشتر اراده شده است.

کشور استرالیا

شاخص‌های این کشور نیز همانند کشور کانادا گسترده و متنوع است و در ۱۴ طبقه کلی شامل؛ ۱- میراث فرهنگی و طبیعی ۲- موزه‌ها و موزه‌های هنر ۳- باغ‌های گیاه‌شناسی، پارک‌ها و نمایشگاه‌های حیات وحش ۴- کتابخانه و آرشیوها ۵- موسیقی ۶- هنرهای نمایشی ۷- فیلم و ویدئو ۸- چند رسانه‌ای و ارتباطات ۱۰- اشتغال و مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی ۱۱- اعتبارات دولتی در زمینه فرهنگ ۱۲- گردشگری ۱۳- حقوق فرهنگی و ۱۴- تجارت و مبادله کالاهای فرهنگی قابل تقسیم است. در این کشور نیز همانند کشور کانادا در تمامی زیربخش‌های فرهنگی از شاخص‌های هزینه، درآمد و سود خالص قبل از پرداخت مالیات استفاده می‌شود که نشان دهنده نگرش تجاری به مقوله فرهنگ و استفاده از تحلیل هزینه- فایده در مورد آن است.

کشور سنگاپور

شاخص‌های این کشور در هفت طبقه شامل؛ ۱- کتاب و کتابخانه، روزنامه‌ها و نشریات ادواری ۲- گردشگری ۲- ارتباطات ۴- سینما، هنرهای نمایشی، موسیقی و سایر امور هنری ۵- مبادلات فرهنگی ۶- حقوق فرهنگی و ۷- کمک‌های ویژه در زمینه فرهنگ و هنر، قابل تقسیم است. با توجه به اهمیت گردشگری در اقتصاد این کشور، شاخص‌های گردشگری آن متنوع و گسترده است.

کشور آفریقای جنوبی

طبق سالنامه آفریقای جنوبی در سال ۲۰۰۱، شاخص‌های فرهنگی این کشور به چند زیر بخش عمده شامل؛ ۱- فرهنگ و هنر ۲- گردشگری ۳- تفریح و ورزش و ۴- ارتباطات، قابل تقسیم است. در هر زیربخش شاخص‌های متنوعی ارائه گردیده است.

کشور هند

طبق گزارش فرهنگی سالانه کشور هند در سال ۲۰۰۱ که در آن وضع موجود، فعالیت‌ها و اقدامات جاری این کشور، در زمینه فرهنگ و هنر ارائه شده است، می‌توان شاخص‌های این کشور را مورد بررسی قرار داد. این گزارش در ۲۰ بخش به شرح ذیل ارائه شده است: مقدمه، مرور کلی، بخش فرهنگ، باستان‌شناسی، موزه‌ها، مؤسسات مردم‌شناسی، آرشیوها و کتابخانه‌های آرشیوی، کتابخانه‌ها، مؤسسات بودایی و مطالعات تبت، آکادمی‌ها و مدرسه ملی نمایش، اعتبارات ویژه در بخش فرهنگ، بهبود و ارتقاء هنر و فرهنگ، یادواره‌ها و یادبودها، یادبودهای سالیانه و سده‌ها، جشنواره هند، مرکز ملی هنر ایندیرا گاندی، اعتبارات ملی در زمینه هنر، آموزش، نوآوری‌ها در ایالات شمال شرقی و فعالیت‌های حراستی و حفاظتی.

محتوی و سرفصل‌های این گزارش شاخص‌های کلی فرهنگ و هنر را در این کشور نشان می‌دهد.

کشور برزیل

شاخص‌های مورد مطالعه در این کشور در مقایسه با دیگر کشورها محدود بوده و می‌توان آنها در هفت طبقه اصلی شامل؛ ۱- کتاب و کتابخانه، روزنامه‌ها و نشریات ۲- رادیو و تلویزیون ۳- فیلم، سینما و موسیقی ۴- گردشگری و میراث فرهنگی ۵- ارتباطات ۶- تجارت و مبادله کالاهای فرهنگی و ۷- حقوق فرهنگی تفکیک و طبقه‌بندی کرد.

۱۸- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بررسی‌های صورت گرفته نشان داد که در کشورهای مختلف جهان اقدامات چندانی در خصوص تدوین شاخص‌های فرهنگ، هنر و ارتباطات بویژه ارزیابی آنها انجام نشده و تلاش‌هایی که تاکنون انجام گردیده، در مراحل ابتدایی خود است. آنچه در کشورهای ده‌گانه مورد بررسی تحت عناوین شاخص‌های فرهنگ همراه با داده‌های مربوط به آن ارائه شده و عناوین اصلی آن در این گزارش معرفی شد، حاکی از نگرش خاص و محدود به مقوله فرهنگ است. این شاخص‌ها تنها با یکی از کاربردهای چهارگانه مفهوم فرهنگ از نظر ریموند ویلیامز (آثار و فعالیت‌های فکری و بویژه هنری که بیشتر شامل شعر و ادبیات و هنرهای مختلف می‌شود) تا حدودی انطباق دارد. در واقع متناسب با سایر ابعاد فرهنگ اقدامات چندانی برای شاخص‌سازی و ارزیابی فرهنگ بعمل نیامده است.

با توجه به همین نگرش خاص و محدود به مقوله فرهنگ در تدوین شاخص‌های فرهنگ، هنر و ارتباطات، شاخص‌های ارائه شده در کشورهای ده‌گانه مورد بررسی به گونه‌ای نیستند که بتوانند منعکس‌کننده خصوصیات حوزه فرهنگ مربوط به خود باشند. به عنوان مثال

شاخص‌های ارائه شده در کشور عمان بعنوان یک کشور اسلامی هم بسیار محدود است و هم اینک انطباق چندانی با حوزه فرهنگ اسلامی ندارد. هر چند که محدودیت‌های مربوط به شاخص‌ها و شاخص‌سازی در این زمینه تأثیرگذار است، ولی از توان واقعی شاخص‌ها نیز برای منعکس ساختن ابعاد فرهنگ بصورت کامل استفاده نشده است. بطور کلی شاخص‌های موجود در بسیاری از کشورها اولاً محدود به جنبه‌هایی از فرهنگ می‌باشد که به سهولت قابل سنجش و اندازه‌گیری است، ثانیاً این شاخص‌ها منحصر به حوزه‌هایی است که دولت‌ها متولی آن هستند. در واقع در زمینه‌هایی که دولت‌ها کم و بیش متولی آن هستند و در برنامه‌های فرهنگی به آن می‌پردازند، شاخص‌ها تا حدودی تدوین و داده‌های لازم گردآوری شده است، ولی در اکثر زمینه‌های فرهنگ، هنر و ارتباطات که خارج از تصدی دولت‌ها می‌باشد، اقدامات چندانی صورت نگرفته است. همچنین شاخص‌های فرهنگ و هنر در کشورهای مورد بررسی بیشتر با سرمشق واقع‌گرا در زمینه فرهنگ منطبق است، که معیارهای ارزیابی، خواسته‌ها و تمایلات مردم و روش‌شناسی آن تحلیل هزینه و فایده است. علاوه بر این هنجارهای فرهنگی در این کشورها از نوع رایج و آماری است، در حالیکه در برنامه‌های فرهنگی کشور ما، هنجارهای مطلوب و آرمانی اخذ شده از اسلام مورد نظر است.

برای تدوین شاخص‌های فرهنگ، هنر و ارتباطات در کشور، شاخص‌های ارائه شده در دیگر کشورها تا حدودی قابل استفاده است، یعنی در عرصه‌های کتاب و کتابخانه، روزنامه‌ها و نشریات ادواری، گردشگری، ورزش، میراث فرهنگی و طبیعی، سینما، فیلم و ویدئو، هنرهای نمایشی، موسیقی، ارتباطات، تجارت و مبادله کالاهای فرهنگی می‌توان به نوعی از شاخص‌های کشورهای توسعه یافته‌ای مانند کانادا، ژاپن و استرالیا استفاده کرد. این شاخص‌ها برای ارزیابی فرهنگ کشور لازم ولی ناکافی است. علاوه بر این شاخص‌ها، باید به حوزه‌های دیگر فرهنگ از جمله حوزه فرهنگ دینی، گرایش‌ها، ارزش‌ها، رفتارها، اعتقادات و باورها، و مانند آن نیز توجه شود، با تدوین شاخص‌های فرهنگ در همه ابعاد آن و از طریق ایجاد یک

نظام آماری کارآمد می‌توان به ارزیابی وضعیت فرهنگ، هنر و ارتباطات در راستای اهداف و سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و بخش فرهنگی در کشور پرداخت.

هیئت نظارت و ارزیابی فرهنگی و علمی

تهران . خیابان انقلاب اسلامی . خیابان فلسطین شمالی . شماره ۱۰۱

تهران صندوق پستی ۶۳۱۷-۱۴۱۵۵

e-mail: arzyabi@iranculture.org